

Stijgende woonlasten beperken bewegingsvrijheid lage inkomens

Huishoudens zoeken op zeer uiteenlopende wijze naar oplossingen

Sinds het begin van de jaren '80 hebben veel huishoudens te maken gekregen met stijgende woonlasten in combinatie met een stagnerend of zelfs dalend besteedbaar inkomen. De stijgende woonlastenquote¹⁾ die zo ontstaat kan ingrijpende gevolgen hebben voor individuele huishoudens. Deze moeten handelend optreden om het verzorgingsniveau dat ze gewend zijn te handhaven, of ze moeten genoeg nemen met een lager niveau. In dit artikel wordt ingegaan op de mogelijkheden van huishoudens hun verzorgingsniveau te handhaven en de in de praktijk meest voorkomende oplossingen voor dit aspect van de woonlastenproblematiek.

I. PRONK, S. ROOZEN, I. SMIT

De afgelopen jaren is niet alleen de huur gestegen; ook de andere componenten die deel uitmaken van de woonlasten zoals gas, electra, water, onroerendgoed-belasting en reinigingsrecht zijn in prijs omhoog gegaan. Daardoor zijn de woonlasten in de meeste gevallen sterker gestegen dan het inkomen. Bewoners die hierdoor in financiële problemen komen zijn vooral de lagere inkomensgroepen, starters op de woningmarkt en huurders van de dikwijls relatief dure nieuwbouw.

Mogelijkheden

Huishoudens die te maken krijgen met een stijgende woonlastenquote kunnen minder geld uitgeven aan andere zaken. In het onderzoek is er van uitgegaan dat huishoudens zullen proberen zolang mogelijk hun verzorgingsniveau te handhaven door het zoeken naar mogelijke oplossingen. Theoretisch zijn er drie groepen mogelijkheden:

- veranderen van het bestedingspatroon door het stellen van prioriteiten, het plannen van uitgaven en het bezuinigen op specifieke posten;
- verruimen van de financiële middelen:

deze mogelijkheid is onder te verdelen in tijdelijke oplossingen als lenen, schulden maken, ontsparen en het verkopen van goederen, en meer structurele zoals het (meer) verrichten van betaalde arbeid, het gebruiken van extra's en het terugvallen op anderen;

- beïnvloeden van de woonlasten: direct in de vorm van acties of verhuizen, of indirect door het bezuinigen op energie, meer doe-het-zelf activiteiten bij het onderhoud van het binnenwerk of taakovername van de eigenaar (servicekosten, onderhoud buitenwerk). In de periode maart-december 1985 is onder huurders in de sociale sector in Amsterdam en Rotterdam onderzoek uitgevoerd naar de in de praktijk genomen maatregelen en het succes hiervan.

Bestedingspatroon

Veel respondenten zien de woonlasten als een vaststaand gegeven waarop ze weinig invloed kunnen uitoefenen. Om toch te kunnen betalen wordt er op andere uitgaven bezuinigd. Door het leggen van prioriteiten proberen huishoudens rond te komen met het verminderde inkomen. Uitgaven voor kinderen hebben voor veel huishoudens een hoge prioriteit.

Naast het stellen van prioriteiten en het plannen van uitgaven wordt er op een aantal bestedingscategorieën daadwerkelijk bezuinigd. De belangrijkste hiervan is de post ontsparing; vakantie, uitgaan en dergelijke. Daarnaast wordt minder geld besteed aan maatschappelijke verplichtingen en kleding. Vooral bij de aankoop van kleding wordt getracht hetzelfde resultaat te bereiken met minder uitgaven. Er wordt meer in de uitverkoop gekocht, meer zelf gemaakt, terwijl ook kleren van familie of vrienden worden overgenomen. De hulpbron *geld* wordt in deze situaties dus vervangen door *kennis* en *vaardigheden* of *tijd*. Dit kan echter alleen een oplossing vormen wanneer het huishouden de beschikking heeft over deze hulpbronnen.

Op de uitgaven voor voeding wordt nauwelijks bezuinigd. Sommige huishoudens zien het eten van goedkopere voedingsmiddelen

met name op het gebied van vlees wel als oplossing, terwijl het gebruik maken van aanbiedingen eveneens gezien wordt als een mogelijke bezuiniging op de uitgaven voor voeding. Ook in dit laatste geval wordt de hulpbron *geld* vervangen door *tijd*.

Huishoudens met een hoge woonlastenquote (31-63%) zijn meer op zoek naar mogelijkheden om hun financiële middelen te verruimen dan huishoudens met een lage quote (9-20%). Deze methode om het verzorgingsniveau te handhaven wordt echter minder toegepast en is ook minder succesvol dan bezuinigen.

Wel worden extra inkomsten zoals vakantie-toeslag vaak gebruikt ter aanvulling van het gewone inkomen of ter vervanging van duurzame consumptiegoederen. Ook zijn de jongere respondenten met een hoge woonlastenquote wel geneigd *geld* te lenen, terwijl bejaarden dan vaker ontsparen. De andere mogelijkheden zijn of nauwelijks geprobeerd omdat ze niet structureel van aard zijn (zoals verkoop van goederen) of nauwelijks succesvol. Respondenten met een stijgende woonlastenquote doen wel vaak pogingen tot het vergroten van de inkomsten door het verrichten van meer betaalde arbeid, maar slagen daar lang niet altijd in. Ze zijn dan toch weer op andere mogelijkheden aangewezen.

Verlagen woonlasten

De vaste woonlasten van de huidige woning kunnen in het algemeen nauwelijks door individuele huishoudens verlaagd worden, tenzij de verhuurder mogelijkheden schept om bepaalde taken over te dragen aan de huurder waardoor de servicekosten verlaagd kunnen worden. Van de ondervraagde huishoudens zijn er echter weinig bereid tot het overnemen van deze taken.

Variabele woonlasten als energiekosten en het onderhoud aan de binnenkant van de woning kunnen wel direct door huishoudens beïnvloed worden. Het bezuinigen op energie is een oplossing die niet samen lijkt te hangen met de hoogte van de woonlastenquote, maar met meer persoonsgebonden eigenschappen. Het onderhoud aan de bin-

↓ CIV-directeur Aquina: **woning 24%** huurders in toesl
 ndividuele huursubsidie sociale woningbouw
 nacceptabel verslechterd heeft huurachterstar
 ij blijven woonlasten stijgen Servicekoste
 van Tarieven stijgen voortaan
 is Verhogingen huurverhoging Rotterdam wacht
 om met Verhogingen met maatregelen
 Vooral het inhalen van f
 gingen stuit bij het LOS op g
 stand. Het ombudsteam gaat
 dat een huurder voor zijn hu

nenkant van de woning is grotendeels voor de verantwoordelijkheid van de huurder. Door het zelf uitvoeren van onderhoudsactiviteiten kunnen huishoudens de woonlasten verlagen. Uit het onderzoek blijkt echter dat huishoudens met een lage quote meer doe-het-zelf werkzaamheden verrichten dan die met een hoge woonlastenquote. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat doe-het-zelfen altijd geld kost, geld dat huishoudens met een hoge woonlastenquote vaak niet te besteden hebben.

Tenslotte kunnen huishoudens in een laatste poging de woonlasten te verlagen, proberen te verhuizen naar een goedkopere woning. Niet minder dan 15% van de respondenten overweegt dit, vooral huishoudens met een hoge quote.

Hulpbronnen

Huishoudens kunnen dus op verschillende manieren reageren op een stijgende woonlastenquote en maken, uitgaande van hun eigen omstandigheden en mogelijkheden, een keuze. Factoren als de *huishoudenssituatie* (bijvoorbeeld aantal en leeftijd van kinderen) en de aanwezigheid van *hulpbronnen* spelen een belangrijke rol bij de afweging tussen de verschillende mogelijkheden. Door re-allocatie van beschikbare hulpmiddelen oefenen bewoners invloed uit op de woonlastenquote. Het meest voorkomend zijn:

- vervanging van geld door tijd: zoals bij

bezuinigingen in de sfeer van kleding en voeding (kopen in de uitverkoop of het aflopen van koopjes);

- vervanging van geld door gebruik van kennis en vaardigheden in combinatie met tijd: zoals bij het zelf vervaardigen van kleding, doe-het-zelf werkzaamheden, taakoverdracht van verhuurder naar huurder;

- vervanging van vrije tijd door arbeid: zoals pogingen tot het zoeken van meer betaalde arbeid;

- herverdeling van geld: zoals lenen, schulden maken.

In de figuur worden mogelijke handelwijzen van een huishouden aangegeven. Een stijgende woonlastenquote kan een spanningsveld tot gevolg hebben tussen het *verzorgingsniveau* en de *verzorgingsstandaard*.²⁾ Dit spanningsveld kan een huishouden ertoe aanzetten actie te ondernemen. Deze actie heeft veelal gevolgen voor het verzorgingsniveau waardoor het spanningsveld (gedeeltelijk) opgeheven kan worden. Een huishouden kan echter ook zijn verzorgingsstandaard al dan niet bewust veranderen door bijvoorbeeld het verleggen van prioriteiten. Hierdoor kan het spanningsveld opgeheven worden zonder dat er daadwerkelijk actie ondernomen is.

Bewegingsvrijheid

Duidelijk zal zijn dat zowel het *niet handelen*, als het *wel handelen* (meestal in de vorm van tijdsopoffering) de bewegingsvrijheid

van huishoudens die geconfronteerd worden met een hoge woonlastenquote ernstig belemmert. Het 'niet handelende' huishouden wordt belemmerd door een tekort aan *geld*, het 'wel handelende' huishouden in de meeste gevallen door de benodigde extra tijd.

Voor bewoners is het dan ook niet zo belangrijk wat de oorzaak is van de stijgende woonlastenquote; zij moeten met die stijging leven en daar een oplossing voor zien te vinden. Zo'n oplossing betekent vrijwel altijd een beperking van de bewegingsvrijheid. Een geïntegreerd beleid met betrekking tot de woonlasten en de gevolgen daarvan is daarom noodzakelijk. Bewoners moeten de mogelijkheid hebben daarbij betrokken te worden, maar de verantwoordelijkheid voor aanvraagbare huisvesting ligt bij de overheid.

$$1) \text{ Woonlastenquote} = \frac{\text{Woonlasten} \times 100\%}{\text{Inkomen}}$$

2) Het verzorgingsniveau is de mate waarin de behoeften bevredigd kunnen worden, gegeven het besteedbaar inkomen.

De verzorgingsstandaard heeft betrekking op de waarden en normen die het huishouden er, wat betreft het verzorgingsniveau, op na houdt.

Auteur(s): I. Pronk, S. Roozen en I. Smit

Titel: Er zit geen rek meer in

Verkrijgbaar: Vakgroep Wonen, Landbouwwuniversiteit Wageningen (*te leen*)

Flexibele automatisering

◀ 8

Dergelijke economisch-technologische veranderingen kunnen belangrijke ruimtelijke gevolgen hebben. De mate waarin flexibele automatisering in een bepaald gebied wordt toegepast heeft gevolgen voor de sociaal-economische ontwikkeling van de regio. Differentiële regionaal-economische ontwikkeling zal daarvan de consequentie zijn. Verder zal als gevolg van de bovenomschreven decentralisatie- en schaalverkleiningsprocessen in de productie naar alle waarschijnlijkheid een grotere onafhankelijkheid van regio's onderling ontstaan.

Grootstedelijk milieu

Zoals ook bij andere innovaties het geval is, zal bij de introductie van flexibele automatisering het bestaande produktiemilieu een belangrijke rol spelen. In theorie lijkt dan ook het grootstedelijk milieu de meeste kansen te bieden voor de nieuwe technologische ontwikkeling. Hier vinden we immers in de nabijheid allerlei individuen, instellingen en bedrijven met een hoog kennisniveau en een groot probleemoplossend vermogen. Daarbij is in de grote stad niet alleen kennis aanwezig, er vindt ook voortdurend kenniscreatie plaats.

We moeten ons bij de toepassing van flexibele automatisering in de praktijk nog niet te veel voorstellen. Het aantal bedrijven dat hier al ervaring mee heeft is gering en waar flexibele automatisering is doorgevoerd, gaat het

meestal om zogenaamde 'stand alone' toepassingen: één of meer universele bewerkingsmachines, zonder automatische koppeling aan een vervolgbewerking. De meest tot de verbeelding sprekende voorbeelden van ver doorgevoerde flexibel-automatische systemen zijn te vinden in de auto-industrie. Het gaat hier om de bekende robots die in de Japanse, maar in toenemende mate ook in de Europese- en Amerikaanse fabrieken worden ingeschakeld bij de automobielproduktie. In Nederland bevindt de ontwikkeling zich al helemaal in een pril stadium. De ondernemers hier te lande hebben lang een afwachtende houding aangenomen, al lijkt het er op dat de laatste jaren een inhaalmanoeuvre in gang is gezet.

Wie in een grootstedelijk milieu als dat van de regio Amsterdam - toch zeer geschikt voor allerlei innoverende activiteiten - zoekt naar bedrijven die flexibele automatisering toepassen, heeft grote moeite ze te vinden. Nu is het natuurlijk zo dat de mate van toepassing niet alleen samenhangt met het *produktiemilieu*, maar ook met de *aard van het produktieproces*. Zoals we boven al zagen is het vooral de auto-industrie die voor het eerst op grote schaal flexibele automaten in de productie toepaste. Nu blijken ook in ons land de beide autofabrikanten, Volvo Car in Born en DAF-trucks in Eindhoven, al een eind op weg in die richting. Beide bedrijven zijn ver buiten de grootstedelijke milieu's van de Randstad gelegen.

Ook uit andere ervaringen blijkt dat voor het toepassen van geavanceerde produktietechnieken de binding aan een grootstedelijk milieu helemaal niet zo belangrijk is. De kennis die nodig is kan immers gemakkelijk over

grote afstanden getransporteerd worden. De specifieke kennis en het onderhoud is vaak gekoppeld aan de levering van de apparatuur. De bedrijven kopen de benodigde machines en kennis daar waar deze voorhanden is en dat is heel vaak buiten de eigen regio. Van een locationele koppeling tussen de industriële productie enerzijds en de met die productie samenhangende technologische kennis anderzijds, is nauwelijks sprake.

Tenslotte moeten we opmerken dat het beginstadium waarin de ontwikkeling van flexibele automatisering zich in Nederland bevindt, het moeilijk maakt al te generaliserende uitspraken te doen. Belangrijk lijkt in ieder geval dat Nederland op het gebied van de nieuwste technologische ontwikkelingen niet achter blijft, zodat ons land internationaal gezien niet op het tweede plan terecht komt.

1) Met dank aan Jeroen Elsenburg, de auteur van de scriptie.

2) M.J. Piore and C.F. Sabel: The second industrial divide: possibilities for prosperity. Massachusetts Institute of Technology, 1984.

L.U. de Sitter: Op weg naar nieuwe fabrieken en kantoren. Deventer, 1981.

T. Huppes: Een nieuwe ambachtelijk elan; arbeid en management in het informatietijdperk. Leiden/Antwerpen, 1985.

Auteur: J.F.M.N. Elsenburg

Titel: Flexibele automatisering en regionale ontwikkeling

Verkrijgbaar: Bibliotheek Economisch Geografisch Instituut Universiteit van Amsterdam (*te leen*).